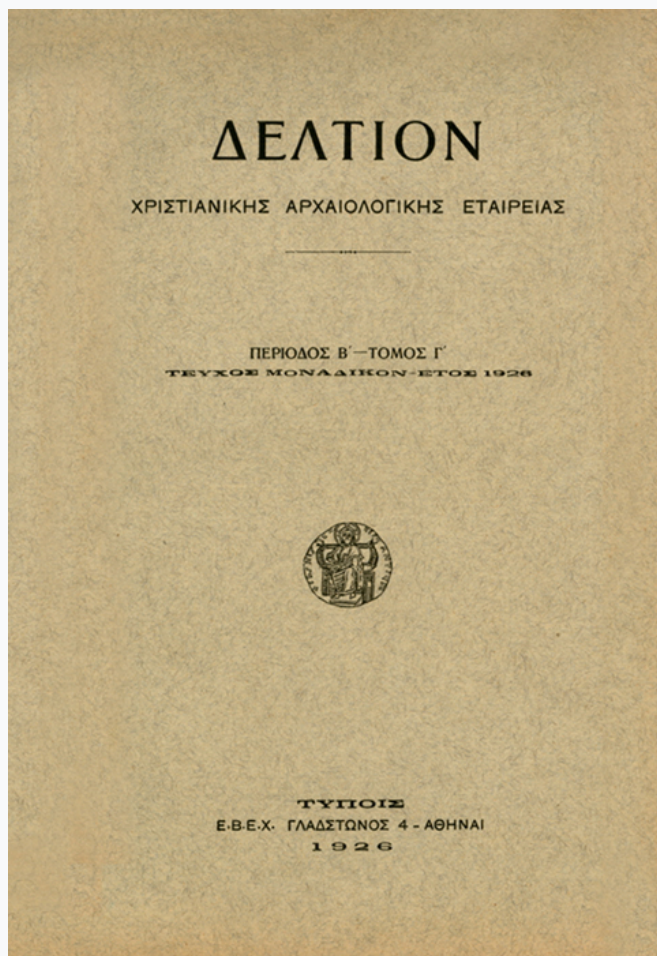

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3, Αρ. 1-2 (1926)

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1926), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'

Αι παλαιαί εκκλησΐαι Τρικκάλων και οι δύο Βησσαρίωνες Λαρίσης

Νικόλαος Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1316](https://doi.org/10.12681/dchae.1316)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Ι. (2013). Αι παλαιαί εκκλησΐαι Τρικκάλων και οι δύο Βησσαρίωνες Λαρίσης. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3(1-2), 15–34. <https://doi.org/10.12681/dchae.1316>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αι παλαιαί εκκλησίαι Τρικκάλων και οι δύο
Βησσαρίωνες Λαρίσης

Νικόλαος ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1926), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β' • Σελ. 15- 34

ΑΘΗΝΑ 1926

ΑΙ ΠΑΛΑΙΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΕΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

Κατ' Αύγουστον τοῦ 1918 ἐξέδραμον εἰς Τρίκκαλα, ὅπως ἐπισκεφθῶ τὰ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ χριστιανικὰ μνημεῖα.

Καὶ ὑπὸ ἔποψιν μὲν γλυπτῶν ἐλάχιστα εἶδον τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881) καέντος βυζαντινοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἐν δὲ γλυπτὸν εὖρον ἐν τινὶ βρύσει. Ἀπώλετο δὲ καὶ ἡ ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὑπ' ἐμοῦ ἀντιγραφείσα τῷ 1897 ἐπὶ σπονδύλου κίονος βυζαντινὴ ἐπιγραφή, ἣν ἐδημοσίευσα τῷ 1901 ἐν τε τῷ *Bulletin de Correspondance Hellénique* τόμ. XXIII, σελ. 406, ἀριθ. 21, καὶ ἐν τῇ *Ἐπετηρίδι* τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασοῦ», τόμ. Ε', 1901, σελ. 191—193· ὑπὸ ἔποψιν δὲ παλαιῶν ἐκκλησιῶν εὖρον πλουσίαν ὕλην.

Πρὶν δὲ κατέλθω εἰς λεπτομερείας, παρατηρῶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅτι τὰ **Τρίκκαλα** διασφύζουσιν ἔτι τὴν μεσαιωνικὴν αὐτῶν περιβολήν· διότι τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας Τρίκκης ἀντικατέστησε κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ βυζαντινὸν φρούριον, ἐπιστέφον τὸν ἐκ βορρᾶ ὑπερκείμενον λόφον, εἰς ὃ οἱ Τούρκοι ἐπήνεγκον προσθήκας τινὰς εἰς τὰς ἐπάλλξεις καὶ εἰς τοὺς πύργους πρὸς τοποθέτησιν πυροβόλων. Εἶναι δὲ τὸ γραφικώτερον κόσμημα τῆς πόλεως, κειμένης ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν κλιτύων τοῦ λόφου καὶ ἐξαπλουμένης ἐν τῇ πεδιάδι, διασχισομένης δὲ ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ληθαίου καὶ τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ Παραληθαίου.

Ἡ ὑπὸ τὰς κλιτύς καὶ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου κειμένη συνοικία **Βαροῦσι** εἶναι ἡ χριστιανικὴ συνοικία, παραμείνασα τοιαύτη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι σήμερον, ὡς καταδείκνυται ἐκ τῆς πληθύος τῶν χριστιανικῶν ναῶν, κειμένων ἐγγύτατα ἀλλήλοις. Οὔτε αἱ ὁδοὶ παρήλαξαν, στεναὶ λιθόστρωτοι καὶ ὄφροειδεῖς, ὡς ἦσαν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, δεδομένου, ὅτι οἱ Τούρκοι οὐδόλως ἐφρόντιζον περὶ ὁμοιοτήτος τῶν πόλεων. Εἶναι δὲ ἡ αὐτὴ πρωτεύουσα τοῦ Σερβικοῦ κράτους ἐν Θεσσαλίᾳ τοῦ ΙΔ αἰῶνος.

Οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ τῶν Τρικκάλων δὲν εἶχον εἰσέτι μελετηθῆ δεόντως. Διαιροῦνται δὲ εἰς δύο τάξεις· α') εἰς ναοὺς σωζομένους ἀπὸ Τουρκοκρατίας καὶ χρονολογούμενους ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, καὶ β') εἰς ναοὺς τελείως ἀνοικοδομηθέντας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἀμφοτέρων δὲ τῶν εἰδῶν τὸ σχέδιον εἶναι ἰδιότροπον. Τοῦ μὲν πρώτου εἴδους τὸ σχέδιον εἶναι τὸ αὐτὸ ἀπαράλλακτον, ἦτοι οἱ ναοὶ εἶναι δρομικοί, διαιρούμενοι εἰς δύο κλίτη, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, χωριζόμενα ἀπὸ τῆς νεῶς διὰ μεσοτοίχων μέχρι τῆς ὀροφῆς, συγκοινωνοῦντα δὲ μετὰ τῆς νεῶς διὰ θύρας ἀνοιγομένης κατὰ τὸ μέσον. Ἀμφοτέρα δὲ τὰ κλίτη ἔχουσι κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου, τοῦ χωρίζοντος αὐτὰ ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ, τοιχογραφίας, ἐν αἷς παριστάνται, πλὴν τῶν συνήθων ἁγίων, καὶ ἄγιοι τοπικοὶ μέγα τὸ διαφέρον ἔχοντες.

Ἡ τοιχοδομία τῶν ναῶν τούτων εἶναι πηλόκτιστος ἢ κόγχη, μικρὸν προεξέχουσα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, τρίπλευρος (προεξοχὴ 0,40—50). Ἡ στέγη οὐδὲν τὸ διαφέρον παρουσιάζει, πανταχοῦ οὔσα ἀμφίκλιτος, καλύπτουσα ὀρθογώνιον. Πάντες οἱ ναοὶ εἶναι ξυλόστεγοι, ἔχοντες ἔσωθεν διὰ σανίδων κεχρωματισμένων ὄραϊα φατνώματα (κοινῶς *ταβάνια*). Συνέχονται δὲ συνήθως μετ' ἄλλων οἰκοδομῶν ἀνηκουσῶν τῷ ναῷ (κελλίων) ἢ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν καὶ ἔχουσι κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν νάρθηκα ὑπόστεγον. Οὐδένα ἐξωτερικὸν κόσμον ἔχουσι, καθιστάμενοι οὕτως ἀφανεῖς μετὰ τῶν ἄλλων οἰκοδομῶν, καὶ τοῦτο διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων. Στεροῦνται δὲ γενικῶς καὶ οἱ τοῦ πρώτου καὶ οἱ τοῦ δευτέρου εἴδους κωδωνοστασιῶν. Τὸ δυσδιάκριτον δ' ἐξωτερικῶς καὶ πενιχρὸν τῶν τοιούτων ναῶν ἐν Θεσσαλίᾳ εὔρομεν καὶ ἐν Τυρνάβῳ καὶ Γούρᾳ, πλὴν τὸ σχέδιον ἐκείνων παραλλάσσει, διότι στεροῦνται κλιτῶν. Ἐν Τρικκάλοις τὸ ἀριστερὸν κλίτος χρησιμεύει συνήθως ὡς γυναικωνίτης.

Οἱ δὲ ναοὶ τοῦ δευτέρου εἴδους εἶναι οἱ ἀνακαινισθέντες ἐκ βάρθρων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Καὶ οὗτοι εἶναι δρομικοί, ἀλλ' ἢ οἰκοδομία αὐτῶν ἀσβεστόκτιστος, ἢ ἐργασία ἐπιμελετημένη, καὶ εἶναι ὑψηλοὶ μετὰ καλλιτεχνικωτάτων κογχῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἡμικυκλικῶν, κοσμουμένων διὰ νεωτέρων ἀναγλύπτων κοσμημάτων καὶ ἁγίων. Τὰ θυρώματα δὲ αὐτῶν ἐν γένει εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ μαρμάρου ὑπομέλανος, ἀποκλίνοντος πρὸς τὸ βαθὺ πράσινον, κοσμούμενα δι' ἀναγλύφων πλουσίων κοσμημάτων, διὰ μακρῶν ἐξ ἐκτύπων γραμμάτων ἐπιγραφῶν, στομφοειδῶν ἐνίοτε, δι' ἀναγλύφων ἀγγέλων ἢ

ἀγίων καὶ διὰ προσώπων κληρικῶν συντελεσάντων εἰς τὴν ἀνάγεσθαι αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Μονῆς. Τὰ θυρόφυλλα δ' ἐνίων ἐξ αὐτῶν ἔχουσι ἐπὶ ξύλου καλῆς ἐργασίας ἀνάγλυφα κοσμήματα καὶ ἀγίους ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἄπαντες δὲ οἱ τοῦ εἶδους τούτου ναοὶ ἔχουσι τὸν αὐτὸν ῥυθμόν, ἥτοι εἶναι δρομικοί, θολωτοὶ (θόλοι κυλινδροειδεῖς) καὶ περιβάλλονται κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ στοᾶς στηριζομένης ἐπὶ τόξων, ἄνωθεν τῆς ὁποίας εἶναι ὁ γυναικωνίτης. Ἐν ἄλλαις λέξαι τὸ δυτικὸν μέρος καὶ τὸ δυτικὸν ἥμισι τῆς μεσημβρινῆς καὶ βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ περιβάλλονται ὑπὸ στοᾶς, σχηματιζούσης τὸν νάρθηκα.

Ἐσῶθεν δὲ οἱ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ναοὶ ἔχουσι πλούσιον διάκοσμον. Τέμπλα ξυλόγλυφα καὶ ἐπίχρυσα. Εἶναι δὲ ἅπαντες οἱ μὲν τοῦ πρώτου εἶδους κατάγραφοι ἐκ τοιχογραφιῶν, ἔνιοι δὲ τοῦ δευτέρου εἶδους. Ἐνταῦθα γενήσεται λόγος περὶ τῶν τοῦ πρώτου εἶδους παλαιῶν ναῶν τῶν Τρικκάλων.

ΠΑΛΑΙΟΙ ΝΑΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΣΤ΄ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΟΣ

Α΄.) Ἡ Ἁγία Μαρίνα. Κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου πρὸς Β. τῆς πόλεως, ναὸς δρομικός, ξυλόστεγος, διαιρούμενος εἰς τρία κλίτη χωριζόμενα διὰ τοίχων καὶ συγκοινωνοῦντα μετὰ τοῦ κυρίου ναοῦ διὰ θυρῶν κατὰ τὸ μέσον. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν μεσοτοίχων ὑπάρχουσι τοιχογραφίαι. Ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ κλίτει, τῷ καὶ γυναικωνίτη, ἀπὸ τῆς ἀνατολ. πλευρᾶς κατὰ μῆκος τοῦ μεσοτοίχου ὑπάρχει σειρὰ τοιχογραφιῶν ἐφ' ὑγρῷ (fresco) ὁλοσώμων ἀγίων, ὧν πρῶτος ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ξιφήρης, κρατῶν τῇ ἀριστερᾷ τρυτάνην καὶ πατῶν γέροντα ἡμιθανῆ, φέροντα χιτῶνα πρασίνου χρώματος, κεκαλυμμένον δὲ διὰ λευκῆς σινδόνης, καταλειπούσης ἀνοικτὸν τὸ στήθος καὶ τὴν ἀριστ. χεῖρα. Ἐκατέρωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρχαγγέλου ἐπιγραφὴ: Ο ΑΡΧ. ΜΙΧΑΗΛ. Ὑπερθεν δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἡμιθανοῦς λευκωπώγωνος γέροντος ἐπιγραφὴ διὰ μικρογραμμάτου γραφῆς μελαίνης

στιλπνῆς: «*Ὁ φονεύων βούργαρ φρήξεται ἀδελφοὶ τὰ ὠρόμενα*»⁽¹⁾.

Μετὰ δὲ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ ἔπεται ὁ Γαβριὴλ καὶ μετ' αὐτὸν ἕτεροι ἅγιοι κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς. Ἐκάστη δὲ εἰκὼν ἔχει ὕψος μὲν 1,05 μ., πλάτος δὲ 0,65.

Ἄνωθεν δὲ τῆς θύρας τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους, τῆς συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ, κεῖται ἐφ' ὑγρῶ ἐπιγραφῆ ἀναγράφουσα ὕμνον τῆς Ἁγίας Μαρίνης, μεθ' ὃν ἐν τέλει φέρεται ἡ χρονολογία «*α ψ ξ ξ' ἐν μίνα μάρτιον*.» Ἦτοι ἐτοιχογραφήθη ὁ ναὸς τῷ 1767 μηνὶ Μαρτίῳ.

Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολ. πλευρὰν τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους κεῖται θύρα,

Ἄγιος Βησσαρίων, ὁ πρῶτον ἀρχιεπίσκοπος Δαρίας. Τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἐν Τρικκάλοις.

Ἐν τῷ κύκλῳ, ἐν ᾧ εἰκονίζονται ἐν θαυμαστῇ μικρογραφίᾳ οἱ Ἅγιοι Πάντες· ἐν δὲ ταῖς πλευραῖς ὑπάρχουσι πολλὰ ἔγκοιλα ὀρθογώνια, ἐν οἷς ἐν θαυμαστῇ ἐπίσης μικρογραφίᾳ (miniature) εἰκονίζονται ὁ Εὐ-

δι' ἧς εἰσέρχονται αἱ γυναῖκες ἐν αὐτῷ.

Ἡ θύρα σχηματίζει τόξον ἄνωθεν. Ὑπερθεν δὲ αὐτοῦ ἐντετείχισται τεμάχιον βυζαντινοῦ θωρακίου, ἀπολήγον ἄνω εἰς γωνίαν καὶ κοσμούμενον διὰ δύο ζωνῶν πλοκαμοειδοῦς κοσμήματος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ δι' ἐνὸς κοσμήματος ἀδήλου μοι.

Ἐπὶ δὲ τοῦ τόξου τῆς θύρας εἶναι ἐγγεγλυμμένον τὸ τεκτονικὸν σύμβολον, ἡ σφύρα δηλαδὴ, δηλωτικὸν τῆς οἰκοδομίας τοῦ ναοῦ, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἡ χρονολογία 1766. (2).

Ὡστε ὁ μὲν ναὸς ὠκοδομήθη τῷ 1766, ἡ δὲ ἀνιστόρησις αὐτοῦ ἐγένετο τῷ 1767.

Ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχουσι καὶ δύο εἰκόνας φορηταὶ ἐπὶ ξύλου, ὧν ἡ μεγαλύτερα ἔχει ἐν μὲν τῷ κέντρῳ ἔγκοι-

(1) Ὁ κ. Ἀστέριος Ἀστερίου ἐδημοσίευσε πρῶτος τὴν περιγραφὴν τῆς συνθέσεως ταύτης τοῦ ἀρχαγγέλου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῇ ἐφημ. «*Θεσσαλία*» ἐν Βόλῳ, 8 Αὐγούστου τοῦ 1918. Ἡμεῖς μεταβάντες ἐκεῖ καὶ ἰδόντες ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κατὰ τὰς λέξεις «*ὁ φονεύων Βούργαρ*» διὰ μέλανος χρώματος ἐνφ' ἡ λουπὴ εἶναι διὰ λευκοῦ, θεωροῦμεν αὐτὴν πλαστογραφημένην.

(2) Τὸ σύμβολον τοῦτο εὐρίσκουμεν καὶ ἐν ἑτέρῳ χριστιανικῷ ναῷ τοῦ χωρίου Λαζαρχμπούγα τῶν Φαρσάλων καὶ ὑπ' αὐτὸ γωνίαν τεκτονικὴν, ὅπερ ἐδημοσίευσamen παγομοιοτύπως ἐν τῷ *Δελτίῳ* τῆς ἐν Ἄλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἐταιρείας «*Ὁθρυος*» τεύχ. Ζ'. 1911—1912, σελ. 40.

αγγελισμός, ὁ βίος, τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἐτέρα δὲ ἐλάσσων εἰκῶν (ῦψ. 0,26 × πλ. 0,20) ἐπίχρυσος παρίστησι τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας Θεσσαλίας, ἦτοι τὸν Ἅγιον Βησσαρίωνα, ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης, νέον μετὰ τετραγώνου μέλανος πώγωνος, τὸν Ἅγιον Ἀχίλλειον ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὸν Ἅγιον Οἰκουμένιον, ἐπίσκοπον Τρίκκης, γέροντας μὲ σφηνοειδῆς λευκὸν μακρὸν γένειον, ἡμφιεσμένους φελώνια πολυσταύρια, εὐλογοῦντας καὶ κρατοῦντας Εὐαγγέλια.

Β'. Ἅγιος Δημήτριος. Ναὸς δρομικὸς κατὰ τὸ περιγραφέν σχέδιον. Τέμπλον δλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Εἰκόνες τοῦ Τέμπλου αὐστηροῦ βυζαντινοῦ τύπου. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἶναι ἐπιγραφὴ δι' ἐκτύπων κεφαλαίων γραμμάτων:

- 1 «† Ἀνεκαινίσθη ὁ τέμπλος οὗτος ἐπὶ τῆς ἀρ-
- 2 χιερατείας τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Τρίκκης
- 3 κυρίου Κυρίλλου καὶ ἐπιτροπείας
- 4 τοῦ ἐντιμωτάτου κυρίου Γεωργίου Θεο-
- 5 δοσίου Ὁρέστου καὶ διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν φιλοκά-
- λων Χριστιανῶν καὶ διὰ
- 5 χιρὸς Δημητρίου καὶ Σ(τ)έργιος Πέτρου ἐ κόμη Με-
- τζόβου. ΑΩΔΘ'» (=ἐκ κόμης Μετζόβου 1839).

Ἐν τῷ Ἱερῷ Βήματι τοιχογραφίαι ἐφ' ὕψω τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἐν τοῖς ἱεράρχαις τῆς κόγχης Βασιλείῳ, Ἰω. Χρυσοστόμῳ καὶ Γρηγορίῳ Θεολόγῳ εἶναι καὶ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος μὲ κοντὸν λευκὸν πώγωνα, ἡμφιεσμένοι φελώνια πολυσταύρια. Ἐν δὲ τῷ Διακονικῷ ἐν τοιχογραφίᾳ παρίστανται οἱ Ἅγιοι Ἀχίλλειος, Βησσαρίων ὁ Β' καὶ Νεόφυτος ἀνέχοντες οἱ δύο τελευταῖοι τὴν Μονὴν Δουσίκου.

Ἐπὶ δὲ τοῦ τόξου, τοῦ χωρίζοντος τὸ διακονικὸν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, πρὸς δυσμὰς μὲν εἰκονίζεται «ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Μετζοβήτης ὁ ἐξυνηατρίχη; τοῦ μαρτυρήσαντος εἰς Τρίκκαλα». Ὁ ἅγιος παρίσταται νέος μὲ βραχὺν μέλανα πώγωνα, ἡμφιεσμένος τὴν ἐγχώριον τοῦ Μετζόβου ἀμφίσειν φαιοῦ χρώματος, περικνημίδας καὶ σινδάλια ἐρυθρὰ φέρων εἰς τοὺς πόδας, προσδεδεμένα δι' ἱμάντων. Ἐμαρτύρησε δ' ἐν Τρικκαλοῖς τῇ 17 Μαΐου 1617. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ τόξου κατέναντι τοῦ ἐκ Μετζόβου ἁγίου Νικολάου εἰκονίζεται «ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐκ Καρπενηζίου, μαρτυρήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει». Ὁ Ἅγιος παρίσταται νέος ἀγένειος φέρων ἀμφίσειν ὁμοίαν τῇ τοῦ ἁγίου Τρύφωνος ἢ Ἀλεξάνδρου ἢ Προκοπίου.

Καὶ ὁ μὲν πρῶτος Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐκ Μετσόβου ἐμαρτύρησεν

ἐν Τρικάλοις τῷ 1617. Ἡ δὲ ἅγια Κάρα αὐτοῦ σφίζεται ἐν τῇ ἐν Μετεώροις Μονῇ τοῦ Βαρλαάμ, ὡς καὶ ἡ Ἀκολουθία αὐτοῦ ἐν χειρογράφῳ, ἧς ἀντίγραφον ἐλάβομεν καὶ ἡμεῖς. Ὁ δὲ Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐκ Καρπενησίου, ἐμαρτύρησεν τῇ 23ῃ Σεπτεμβρίου τῷ 1672 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Γ. οἱ Ἅγιοι Ἀναργυροί. Ναὸς δρομικὸς τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ τῷ προηγουμένῳ. Τέμπλον δλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Εἰκόνες ἐν τῷ Τέμπλῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου δλόχρυσοι αὐστηροῦ βυζαντινοῦ τύπου τοῦ 15' αἰῶνος, ἂν μὴ ἀρχαιότεραι. Ὁ ναὸς εἶναι κατάγραφος ἐξ ὠραίων ἀγιογραφιῶν ἐφ' ὑγρῷ (fresco). Ἄνωθεν δὲ τῆς βορείου θύρας, τῆς συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ παραπλεύρως ἀριστεροῦ κλίτους ἢ γυναικωνίτου, εἶναι ἐπιγραφή ἐφ' ὑγρῷ τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ ἔχουσα ὡδε :

- 1 **✠ Ὁ πάνσεπτος καὶ θεὸς ναὸς οὗτος τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ ἀνεκαινίσθη ἐκ βάρθρων καὶ ἀνιστορήθη διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν καὶ ἀρχόντων τούτων : ὁ παπᾶ κὺρ Παναγιώτης καὶ σακελάρης,**
- 2 **ὁ παπᾶ Μῆχος καὶ σκευοφύλαξ, ὁ κὺρ Μιχαὴλ τοῦ Βούργου, ὁ κὺρ Μάνος τοῦ Φώτη, ὁ κὺρ Δάσκαρις τοῦ Θεοφυλάκτου, ὁ κὺρ Δῖμος ὁ**
- 4 **Ταμπάκος καὶ ἐτέρων σὺν πᾶσι τῇ ἐνορίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Μ(ητρο)-πολίτου τῆς ἁγιωτάτης Μ(ητρο)πόλεως Δαρίσσο κὺρ Δανιὴλ ἐν τῷ ΖΠΓ' ἔειπεν. (=1575 ἀπὸ Χριστοῦ).**

(Ἔπονται πέντε στίχοι βραχύτεροι διὰ μικροτέρων γραμμάτων, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς, οἵτινες ἔνεκεν τοῦ εἰσρέοντος ὀμβρίου ὕδατος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐβλάβησαν καταστάντες δυσανάγνωστοι. Ἀναγινώσκομεν «*Ἀνδρέου ἐπὶ ἔτους 1697*», τὰ ὁποῖα εἶναι διὰ μεταγενεστέρως χειρός).

Τὸ ἔτος ἀπὸ κοσμογονίας, ζ'πγ' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ 1575 ἀπὸ Χριστοῦ, καθ' ὃ ἐξωγραφήθη ὁ ναός. Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφή ἢ δυσανάγνωστος καὶ ἔχουσα τὸ ἔτος 1697 εἶναι γεγραμμένη διὰ μεταγενεστέρως χειρός. Ὅτι δὲ ὁ ναὸς ἐξωγραφήθη πρὸ τοῦ 1697 ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος.

Κατὰ τὸ σύστημα τῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ μέσον τῆς

βορείου πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἀνιστορήσεως αὐτοῦ κεῖται ἡ θύρα, δι' ἧς συγκοινωνοῦσι μετὰ τοῦ κατὰ μῆκος ἐκτεινομένου καὶ συνεχομένου ἀριστεροῦ κλίτους, ἢ γυναικωνίτου. Καὶ ἐνταῦθα ἔτεροι τοιχογραφίαὶ ἀγίων, ἐν οἷς καὶ οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι Βασίλειος, Ἰω. ὁ Χρυσόστομος καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Ὁ Ἅγιος Θωμᾶς, ὁ χωριάτης, ὁ Ἅγιος Κυπριανός, ὁ θαυματουργός,
ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος, ὁ νέος θεολόγος, ἀρχιεπίσκοποι Δαρίσης. Τοιχογραφία
ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἐν Τρικκάλοις.

Παρὰ δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Χρυσοστόμου ἀναγινώσκειται ἡ κεφαλαίως γραμμάσι γεγραμμένη ἐπιγραφή αὕτη :

« † Δέσεις τῆς δούλης [τοῦ Θεοῦ] Ἀγγελικῆς, Ἐμμανουὴλ τοῦ Μελάτρου· ἐν ἔτει ΔΧΚΖ' ». (=1627). (1)

Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τοιχογραφία τοῦ γυναικωνίτου μαρτυρεῖ ὅτι ἐγένετο τῷ 1627, δὲν ἦτο δυνατόν ἡ τοιχογραφία τοῦ κυρίως ναοῦ νῆ ἐγένετο τῷ 1627, ἦτοι μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη. Ἄλλως τε δὲ καὶ ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Δανιὴλ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἤκμασε τῷ 1573, ὅτε τῷ 1575, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ἦτο ἤδη μητροπολίτης Λαρίσης ὁ Δανιὴλ. (2)

Δεξιὰ τῆς θύρας μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ γυναικωνίτη

(1) Ἡ κάθετος ἠλοὶ τὸ τέλος τοῦ στίχου.

(2) Ν. Ι. Γιαννόπουλος. Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας, ἐν τῇ Ἐπετηρίδι Φιλολ. Συλλόγου «Παναγασσοῦ», τόμ. Ι., 1914, σελ. 269, ἀριθ. λsf'.

καὶ τοῦ Προδρόμου εἰκονίζονται κατὰ σειράν οἱ ἐξῆς ἅγιοι ἀρχιεπίσκοποι Λαρίσης ἐπὶ ἐν ὄλῳ : (Εἰκ. σελ. 18, 21 καὶ 22).

- 1) « Ἅγιος Θωμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ὁ χορηγᾶτης. »
- 2) « Ἅγιος Κυπριανὸς, ὁ θαυματουργὸς, ἀρχιεπίσκοπος, Λαρίσης ».

Ὁ Ἅγιος Διονύσιος, ὁ ἐλεήμων, ὁ Ἅγιος Μάρκος, ὁ ἡσυχαστὴς καὶ ὁ Ἅγιος Βησσαρίων τοῦ Σωτήρος, ἀρχιεπίσκοποι Λαρίσης. Τοιχογραφία ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἐν Τρικκάλαις.

- 3) « Ἅγιος Ἀντώνιος, ὁ Ὁμολογητὴς καὶ νέος θεολόγος, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ».
- 4) « Ἅγιος Βησσαρίων, ὁ πρῶν ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ».
- 5) « Ἅγιος Διονύσιος, ὁ ἐλεήμων, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ».
- 6) « Ἅγιος Μάρκος, ὁ ἡσυχαστὴς, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ».
- 7) « Ἅγιος Βησσαρίων, ὁ τοῦ Σωτήρος, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπισκόπων ὡς ἁγίων γραφέντων Λαρίσης εἶναι γνωστοὶ ὁ μὲν **Θωμᾶς** ὡς ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τὸ 1569 Ἰωσφ (1), ὁ δὲ **Μάρκος**, ὡς τοποτηρητὴς Λαρίσης ἐπὶ Βησσαρίωνος, θεωρούμενος ὡς ἅγιος καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι γνωστὸς ἱστορικῶς **Μάρκος ὁ ἡγιασμένος**. Χρονολογεῖται δὲ τῷ 1449—1520 ἢ τῷ 1538—1550.

(1) **N. I. Γιαννόπουλος**, Ἐπισκοπ. Κατάλ. Θεσσαλίας, ἐν Ἐπετηρίδι Φιλ. Συλλόγ. «Παρνασσού», τόμ. Γ' 1914, σ. 267, ἀριθ. λβ'. Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Δεκιέννου (Oriens Christ. Orthodoxus, II) ἀχρονολογητῶς.

Ὁ δὲ Σπυρίδων Π. Λάμπρος τίθησι τοῦτον ὡς ἐπίσκοπον *Τρική*ς τῷ 1499 — 1520 (1). Ὁ δὲ *Βησσαρίων*, ὁ ἀπὸ Δημητριάδος προαχθεὶς εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Λαρίσης, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἅγιος (2) συγγεόμενος συνήθως μετὰ τοῦ ὁμωνύμου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Δουσίου). Ὁ δὲ *Κυπριανὸς* ἀγνοεῖται καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὡς ἅγιος· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ *Ἀντώνιος*, ὅστις πότε ἤκμασεν ἀγνοοῦμεν. Ἐν τινι ὅμως Ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, ἐκδοθεῖσα ἐν Λαρίσῃ τῷ 1882, φέρεται ὁ Ἀντώνιος ὡς συντάκτης τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου (3). Ὁ δὲ *Διονύσιος, ὁ ἐλεήμων*, ἀγνοεῖται ἐπίσης. Ἐχομεν γνωστοὺς ἑπτὰ Διονύσιους ἀρχιεπισκόπους Λαρίσης, ποῖος ὅμως ἐκ τούτων ἐπωνυμεῖται *ἐλεήμων* καὶ τιμᾶται ὡς ἅγιος;— Ἀγνοοῦμεν. Διονύσιοι δὲ εὔρηται τῷ 1388, 1396, 1487—1490, 1618, 1654—1659, 1662—1672 καὶ 1700.

Διατί ὁ *Μᾶκος* ἐπωνυμεῖται «ὁ ἡσυχαστής»;»

Ὁ δὲ *Βησσαίων* διατί παρίσταται δῖς; Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ εἰκόνι ὡς νέος ἔχων μέλαν γένειον σφηνοειδὲς (εἰκόνων ἀριθ. 1), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ νέος ἐπίσης ἔχων μέλαν γένειον πλατὺ τετραγώνον; Ταῦτα εἶναι ἐρωτήματα λυόμενα δι' αὐτῶν τῶν εἰκόνων.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος συγγέεται ὁ βίος τοῦ ἁγίου μεθ' ἑτέρου Βησσαρίωνος, ὁ δὲ βιογράφος συνέπτυξε τὰ γεγονότα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, εἰς ὃ ἀπέδωκε καὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς Μονῆς Μεγάλων Πυλῶν τοῦ Σωτήρος (κοινῶς *Δουσίου*), ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Πίνδου, τοῦ νομοῦ Τρικκάλων).

Πάντες δὲ οἱ γράφαντες ἡμέτεροί τε καὶ ἄλλοδαποὶ περὶ τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἔσφαλον στηριζόμενοι ἐπὶ τε τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου καὶ τινων ἐκκλ. ἐπιγραφῶν τῆς μονῆς Δουσίου (4). Ἐπὶ τῆς υποθέσεως δὲ ταύτης πρώτος ἔχουσε φῶς ὁ Ἰωάν. Σακελλίων δημοσιεύσας ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ *Δελτίου* τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας (σελ. 16—20) τὸ συνοδικὸν καὶ πατριαρχικὸν σιγγίλιον Διону-

(1) *Σ. Π. Λάμπρος*, Ἐστία, 1894, ἀριθ. 22, σελ. 349.

(2) *Ν. Ι. Γιαννόπουλος*, ὡς ἄνω, σελ. 261, ἀριθ. κς' καὶ κη'.

(3) Ὁ αὐτός, ὡς ἄνω, σελ. 256 ἀριθ. α'.

(4) Βλέπε περὶ τῶν γραφάντων περὶ Ἁγίου Βησσαρίωνος προχείρως, *Ν. Ι. Γιαννόπουλος*, Ἐπισκοπ. Κατάλ. Θεσσαλίας, ἐν Ἐπετηρίδι Φιλ. Συλλ. «Παρνασσού», τόμ. Γ'. 1914, σελ. 262—263.

σίου τοῦ Α΄, πατριάρχου Κων)πόλεως, τοῦ ἔτους 1490, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Βησσαρίων ἀνῆλθεν ἀπὸ Δημητριάδος εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Λαρίσης (¹).

Ἐτερος δὲ Βησσαρίων ὑποτακτικὸς τοῦ πρώτου ἐγένετο πρῶτον ἐπίσκοπος Ἐλασσῶνος καὶ Δομενίκου, ἀλλὰ μὴ γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐπὶ πατριάρχου Θεολήπτου, μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σταγῶν. Ἀπὸ δὲ Σταγῶν ἐγένετο μητροπολίτης Λαρίσης. Ὁ δὲ βιογράφος τοῦ Ἀγ. Βησσαρίωνος τὰ γεγονότα συγχέας ἐταύτισε τοὺς δύο Βησσαρίωνας εἰς ἓνα.

Ἡμεῖς δ' ἐν τοῖς *Ἐπισκοπικοῖς Καταλόγοις Θεσσαλίας* (²) διακρίναντες τοὺς δύο Βησσαρίωνας ἀπεδόσαμεν τὴν ἰδρυσιν τῆς Μονῆς τοῦ Σωτήρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Δουσίκου) εἰς τὸν πρῶτον ἐσφαλμένως.

Ἄλλ' ἢ εἰκονογραφία τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ἔρχεται νὰ διαλευκάνῃ ἐπαρκῶς τὸ ζήτημα διὰ τῆς παραστάσεως τῶν δύο Βησσαριῶνων μεταξὺ ἄλλων μητροπολιτῶν Λαρίσης. Διότι μεταξὺ τῶν εἰκονιζομένων 1ος μὲν εἶναι «ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ πρῶτος, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίση», 7ος δὲ «ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ τοῦ Σωτήρος, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης». Ὁ ζωγράφος πλησιέστερος πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα διαλευκαίνει τὸ ζήτημα διὰ τῶν λέξεων «ὁ πρῶτος» ὡς πρὸς τὸν ἀπὸ Δημητριάδος Βησσαρίωνα, «ὁ τοῦ Σωτήρος», ὡς πρὸς τὸν ἀπὸ Σταγῶν δεύτερον Βησσαρίωνα, ἰδρυτὴν τῆς Μονῆς τοῦ Σωτήρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν Δουσίκου.

Καὶ ἡ προσωπογραφία δὲ τῶν δύο Βησσαριῶνων διαφέρει· καὶ ὁ μὲν πρῶτος παρίσταται μελανόθριξ μετὰ μακροῦ σφρηγοειδοῦς μέλανος πώγωνος· ὁ δὲ δεύτερος παρίσταται ἐπίσης μελανόθριξ, ἀλλὰ μετὰ πώγωνος μέλανος τετραγώνου· ἀμφοτέρω δὲ φέρουσι φελώνια πολυσταύρια καὶ ὠμοφόρια. Οἱ δύο τύποι οὗτοι μετὰ ταῦτα ἐπικρατήσαντες ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ζωγραφικῇ τέχνῃ ἀποδίδονται κοινῶς εἰς τὸν ἓκ τῶν δύο εἰς ἓνα συγχωνευθέντα Ἅγιον Βησσαρίωνα.

Οὕτως ἐν τῇ *Ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἀγ. Βησσαρίωνος*, ἐκδοθείσῃ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Γεωργ. Καποτᾶ τῷ 1856, περιέχεται ὀλοσέλιδος εἰκὼν

(¹) Ἀνεδημοσιεύθη τὸ Σιγγίλιον ὑπὸ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγεμενίτου, ἐν τῷ περιοδικῷ «Προμηθεύς», ἐν Βόλῳ, ἔτος Γ'. 1891, σελ. 216.

(²) *Ἐπετηρὶς* Φιλολ. Συλλόγ. «Παρθασσοῦ», τόμ. Γ', 1914, σελ. 262—263.

ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ πρώτου Βησσαρίωνος μετὰ σφηνοειδοῦς πώγωνος. Ἐν δὲ τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς ἐν Ἄνω Βόλῳ παρίσταται ὁ Ἅγιος Βησσαρίων μελανόθριξ μετὰ πλατέος τετραγώνου μέλανος πώγωνος (1)· ἐπίσης δ' ἐν τῷ ναῷ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐν Ἄνω Βόλῳ· ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γούρας τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ· ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας ἐν Δεμιρλί τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων· ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις τῶν Τρικκάλων καὶ ἀλλαγῶν εὔρηται συνήθως ὁ δεύτερος τύπος τοῦ Ἁγ. Βησσαρίωνος τοῦ Β'. Τοῦτο δὲ προέρχεται κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα σύγχυσιν τῶν δύο Βησσαριώνων ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ· διότι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Ἄνω Βόλου ἔδει νὰ γραφῆ ἢ εἰκῶν τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος τοῦ Α', τοῦ ἀπὸ Δημητριάδος, κατὰ τὸ σιγγίλιον, μετὰ σφηνοειδοῦς πώγωνος μέλανος· ἐν δὲ τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Σταγοῖς (Καλαμπάκῃ) ἔν τε τῷ Ἱερῷ Βήματι καὶ τῷ νάρθηκι καλῶς ἐγγράφησαν αἱ εἰκόνας τοῦ Ἁγ. Βησσαρίωνος τοῦ Β' τοῦ ἀπὸ Σταγῶν.

Ἐξαίρεσιν μοναδικὴν ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῷ μύακι τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ἄνω Μονῆς Ξενιᾶς εἰκὼν ἐφ' ὧν τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος τοῦ Α', λευκότριχος μετὰ λευκοῦ σφηνοειδοῦς πώγωνος (τοιχογραφία τοῦ ΙΖ' αἰῶνος) μετὰ τῶν λοιπῶν συνήθων Ἱεραρχῶν τοῦ μύακος, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν ἄλλοτε πανομοιότηπως διὰ χρωμολιθογραφίας (2).

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τῶν δύο Βησσαριώνων ἀρκούντως διαλευκάνεται διὰ τῆς τοιχογραφίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῶν Τρικκάλων. Ἐχομεν λοιπὸν Ἁγ. Βησσαρίωνα τὸν Α', τὸν ἀπὸ Δημητριάδος (1490) «τὸν πρώην» ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης καὶ Ἁγ. Βησσαρίωνα τὸν Β', «τὸν τοῦ Σωτήρος», δηλ. τὸν ἰδρυτὴν τῆς Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Δουσίκου), τὸν ἀπὸ Σταγῶν κατὰ τὴν λίαν ὀρθὴν διάγνωσιν τοῦ σεβασμιωτάτου ἐπισκόπου Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Πολυκάρπου.

Ἡ σημείωσις λοιπὸν, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἰω. Σακελίων ἐκ τοῦ

(1) N. J. Gianopoulos, Les constructions byzantines de la région de Démétrias, ἐν τῷ Bulletin de Correspond. Hellén., τόμ. XLIV, 1920, σελ. 198—199, εἰκῶν 10.

(2) Ν. Ι. Γιαννόπουλος, ἐν Ἐπετηρίδι Φιλολ. Συλλόγ. «Παρνασσού», τόμ. Ζ', 1903, σελ. 222—224, πίν. Α' καὶ Β'.

χειρογράφου χαρτίφου κώδικος τῆς μονῆς Μεγάλων Πυλῶν (Δουσί-
κου) : «1522 ἐτελειώθη ἡ μονὴ Δουσίκου» καὶ ἡ ἑτέρα περὶ τοῦ
θανάτου τοῦ Ἁγ. Βησσαρίωνος : «*Ἴδου σημειῶ τοὺς φιλαναγνώ-
στας μου καὶ ἐν ΧϞ ἡμῖν ἀγαπητοὺς τοὺς ἀδελφοὺς οὗτοι ὁ κοι-
νὸς πατήρ ἡμῶν Βησσαρίων ἀρχὴ ἐπίσκοπος Λαρίσης καὶ κτή-
τορος τῆς τοῦ Δουσίκου μονῆς ἀνεπαύθη ἐν ΚϞ ἐπὶ ἔτος Ἀδάμ
ζμθ' ἀπὸ δὲ ΧΓ (=χριστογονίας) αῖμα' (=1541) Σεπτεμβρίου
15*», ἀνήκουσι τῷ Ἁγίῳ Βησσαρίωνι τῷ Β', κτήτορι τῆς μονῆς τοῦ
Σωτῆρος Μεγάλων Πυλῶν, ἀποβίωσαντι ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθείσῃ
μονῇ τῷ 1541, Σεπτεμβρίου 15, ὅτε ἐορτάζει τὴν μνήμην αὐτοῦ ἡ
Ἐκκλησία.

Μένει μόνον ἄλυτον, τόγε νῦν ἔχον, τὸ πρόβλημα, πότε καὶ ποῦ
ἀπέθανεν ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Α', ὁ ἀπὸ Δημητριάδος ;

Κατὰ τὴν ἐπιγραφήν τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν
ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Β' ἀνήγειρε μικρὸν ναὸν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ,
ἀποπερατωθείσῃ τῷ 1522 (κατὰ τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν), ἔχων συνερ-
γὸν καὶ συμβοηθὸν καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Ἰγνάτιον, ἐπίσκοπον
Καπούας καὶ Φαναρίου. Βραδύτερον δ' ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Νεόφυτος
ἀνελθὼν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Λαρίσης τῷ 1541 μετὰ τὸν
θάνατον βεβαίως τοῦ θείου αὐτοῦ Βησσαρίωνος τοῦ Β' (1541), Σεπ-
τεμβρίου 15, ἀνήγειρεν ἐκ δευτέρου τὸν ναὸν τῆς μονῆς εὐρυχωρότε-
ρον καὶ μεγαλοπρεπέστερον «*ἐν τούτῳ περικαλλεῖ σχήματι*», ἔχων
συμβοηθούς καὶ τοὺς ἐπισκόπους Λιτζᾶς Λουκᾶν, Δημητριάδος Ἰω-
σῆφ καὶ Φαναρίου Μαρτύριον «*τῷ ζξξ' ἔτει, (=7066 = 1558)
μηνὶ Νοεμβρίου δεκτῷ ἰνδικτιῶνος α'*» (1).

Τῷ δὲ 1542 ἦτο ἤδη μητροπολίτης Λαρίσης ὁ Νεόφυτος, ἀνε-
ψιὸς τοῦ Ἁγ. Βησσαρίωνος τοῦ Β', διότι τῷ ἔτει τούτῳ ἐξεδόθη
γράμμα ἱεροκυκλικὸν ἐν μεμβράναις ἀποκείμενον ἐν τῇ Μονῇ Δουσί-
κου, ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Περιστερᾶς μετὰ τῶν ἐπισκο-
πῶν Τρίκκης καὶ Γαρδικίου ἦσαν συγκεχωνευμέναί τῃ Μητροπόλει
Λαρίσης, ἀπεσπᾶσθη δὲ τότε ἡ ἐπισκοπὴ Γαρδικίου (Ζάρκου νῦν),
χειροτονηθέντος ἰδίου ἐπισκόπου. Ἐν τῷ γράμματι δὲ τούτῳ περι-
γράφονται τὰ ὅρια τῆς ἐπισκοπῆς Γαρδικίου κατὰ μαρτυρίαν ἱερέων

(1) Ἴδὲ προχείρως Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἐπισκ. Κατάλ. Θεσσαλ. Ἐπε-
τηρίς Φιλ. Συλλόγ. «Παρνασσού» Τόμ. Ι'. 1914 σελ. 263 καὶ 266—267.

καὶ ἐνώπιον τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης, τῶν πρὸ τοῦ Νεοφύτου, Βησσαρίωνος (τοῦ Β' ἴσως καὶ τοῦ Α') καὶ Μάρκου, τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡγιασμένων. Ἐν τέλει δὲ ὑπογράφονται οἱ μητροπολιταὶ Θεσσαλονίκης **Μητροφάνης**, Θηβῶν **Ἰωάσαφ**, Λαρίσης **Νεόφυτος**, οἱ ἀρχιεπίσκοποι Λευκάδος **Ἀσένιος**, Νέων Πατρῶν **Γρηγόριος**, οἱ ἐπίσκοποι Θεσσαλίας, Ἀγρῶν **Ἰωακείμ**, Σκιάθου **Κύριλλος**, Θαιμακοῦ **Ἰωάσαφ**, Γαρδικίου **Νεόφυτος**, Σταγῶν **Νεόφυτος**, Λοιδωρικίου **Ζαχαρίας**, Ζητουνίου **Ἀχιλλεῖος**, Ῥαδοβισδίου **Σύλβεστρος**. (1)

Παρίστανται δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Τρικκίοις, ἐν τῷ Διακονικῷ ἐν τοιχογραφίᾳ οἱ μητροπολιταὶ Λαρίσης ὡς ἅγιοι Βησσαρίων ὁ Β' φέρων φελώνιον πολυσταύριον καὶ Νεόφυτος μελανόθριξ μετὰ βραχέος στρογγύλου μέλανος πάγωνος, φέρων σάκκον ἀρχιερατικὸν πολυσταύριον καὶ ἐπανωκαλύμμαχον, ἀνέχοντες τὴν Μονήν Μεγάλων Πυλῶν (Δουσίκου).

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εὑρομεν διάφορα εἰκονίδια μετὰ θαυμαστῆς λεπτότητος τέχνης ἐξαιρεγασμένα, ἦτοι Ἱερὸν Τρίμορφον ἄνω καὶ κάτωθι τρεῖς μορφαὶ ἱεραρχῶν, περιάπτον δίπτυχον, ἕτερον τρίπτυχον, ἐν ᾧ παρίσταται ἐν τῷ μέσῳ ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Μυρτέων, ἑκατέρωθεν δὲ ἐπὶ τῶν φύλλων ὁ IC XC καὶ ἡ MP ΘΥ, μικρὸν εἰκονίδιον παριστῶν ἐν θαυμαστῇ μικρογραφίᾳ τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος, ἕτερον τρίπτυχον, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ IC—XC' καθήμενος ἐπὶ θρόνου καὶ ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Πρόδρομος ἐπὶ τῶν φύλλων λιτανεύοντες κλπ.

Ἐπίσης δ' ἔντινι γωνίᾳ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εὑρομεν ἀπεριμμένα διάφορα σκευῆ, ἦτοι ὑαλίνοὺς κανδήλας παλαιὰς, ὧν τινες πολύχρωμοι καλλίστης τέχνης, δύο πλίνθους ὀπτάς κεχρωματισμένας μετ' ἐγχρώμων χειρογράφων διακοσμήσεων, ξυλογλυφήματα θυρωμάτων τέμπλου, προσκυνητᾶρια καὶ πλαίσια εἰκόνων ἐκ ξύλου πεποικιλμένα ἐξ ἐλέφαντος κλπ.

Δ.) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ὁ ναὸς εἶναι δρομικὸς τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ, οἷον καὶ οἱ προηγούμενοι. Τὸ τέμπλον εἶναι δλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Αἱ εἰκόνες εἶναι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος αὐστηροῦ βυζαντινοῦ τύπου. Ἡ τοιχογραφία τοῦ κυρίως ναοῦ ἐπεχρίσθη

(1) *Κ. Δυοβουνιώτης*, Ἱερὸς Σύνδεσμος 1916, ἀριθ. φύλ. 279 σελ. 13—15.

ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ἐξωραϊσμοῦ *δηθεν* χάριν ! Διητηρήθη δὲ αὕτη ἐν τε τῷ μύακι καὶ τῷ τοίχῳ τῆς ἀνατολ. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἐν μέρει ἐπιχρισθεῖσα.

Ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ καὶ ἀνωθι τῆς δυτ. θύρας εἰκονίζεται ἐφ' ὕγρασις ἡ *Κοίμησι*: τῆς *Θεοτόκου*, μόνη ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν διασωθεῖσα. Κάτωθι δὲ τῆς εἰκόνης ἀναγινώσκειται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ ἐφ' ὕγρασις :

« *†* Ἀνεγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπιτος οὐτός καὶ θεῖος ναὸς τοῦ Τιμίου, Ἐνδόξου, Προφήτου Προδρομοῦ καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου διὰ συνδρα-

2 μῆς κόπου τε καὶ δαπάνης τοῦ χρυσιμοτάτου ἐν ἀρχουσί κυρίου Νικολάου Χρυσωχόου καὶ τῶν λοιπῶν τιμητοτάτων ἀρχόντων, τοῦ τε κῦρ Νικο-

3 λάου Τζιαιυριτζῆ (;) καὶ ἱερομνήμονος καὶ κῦρ Κωνσταντίνου ἱερέος καὶ πρωτοπαππᾶ καὶ κῦρ Θεοδοσίου καὶ Ὀστιαρίου καὶ Χατζηγεωργίου καὶ νομοφύλακος,

4 καὶ Ἰωάννου Τζυριτζῆ καὶ Ἀλεξίου Μαρτατζᾶ καὶ Ἀρόσου καὶ Δημητρίου Παπᾶ καὶ τῶν ἐπιλήπων ἐνοριτῶν τῆς ἐνορίας τοῦ Μεγάλου Νικολάου καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ πανιε-

5 ροτίτου Μ(ητρο)πολίτου Λαρίσης καὶ Τρίκκης κῦρ Ἰακώβου ἐν ἔτει ΖΡΠΒ' ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀπὸ δὲ ρείας οἰκονομίας ΑΧΟΔ', Ἰνδικιῶνος ΙΒ'». (= 1674).

Ε'.) — Ἀγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. — Παρεκκλήσιον τῆς Φανερωμένης. Ὁ ναὸς εἶναι τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ οἴου καὶ οἱ προηγούμενοι. Ὀλόκληρος ὁ ναὸς εἶναι κατάγραφος ἐφ' ὕγραυ ἐν ἀρίστη διατηρήσει καὶ τεχνοτροπία. Ἐκάστη πλευρὰ αὐτοῦ διαιρεῖται εἰς τρεῖς σειράς: α') Ἐορταί, βίος, θαύματα καὶ πάθη τοῦ Χριστοῦ. β') Στηθᾶτα, ἦτοι προτομαὶ ἁγίων ἐντὸς κύκλων συμπεπλεγμένων μετὰ κλάδων καὶ φύλλων ἀμπέλου. γ') Μάρτυρες καὶ ἄλλοι ἅγιοι δλόσωμοι.

Τὸ τέμπλον εἶναι δλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Ἐπίσης τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἶναι κατάγραφον ἐξ ἀγιογραφιῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς δυτ. θύρας τοῦ ναοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ πατῶν γέροντα ἡμιθανῆ, ὡς ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἀγίας Μαρίνης. Ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ γέροντος ἐπιγραφὴ ἐφ' ὕγραυ:

«Φρήξον, ψυχή μου, τὰ δρώμενα, φρήξατε, πάντες ἀδελφοὶ τὸ πηκρὸν ποιήριον τοῦ θανάτου».

Ἐν τῷ τέμπλῳ ἡ ἀριστερὰ θύρα τῆς προθέσεως ἔχει σταυρὸν μετὰ συμβολικῶν γραμμῶν:

ζ.) **Ἅγιος Στέφανος**.—Νεόδμητος, μονόκογχος ναός, ἀκαλλώπιστος ἐντελῶς ἔσωθεν. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο παλαιότατος καθεδρικός τῶν Τρικκάλων, ἰδρυθεὶς, κατὰ τινα ἐπὶ σπονδύλου κίονος ἐπιγραφὴν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπὶ βασιλείᾳ τῶν Σέρβων Συμεὼν Οὐρὸς (ἢ Οὐρση) τοῦ Παλαιολόγου, δυναστεύοντος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ κράλου τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν, ἔχουσαν ὡδε: (1)

«HMEION TO ἐγεγόνη [κ]α[τὰ]
τὴν ἡμέραν τοῦ εὐσεβεστά-
του βασιλέως ἡμῶν Σημεὸν τ[οῦ]
Παλεολόγου καὶ τῆς εὐσεβεστά-
ῃ [τ]ῆς δεσποίνης ἡμῶν Ἄν[νης], ἀρχι-
ερατεύοντος **Νίλο**υ τοῦ παν(ιερω)-
(τάτου) μ(η)τρο(πολίτου) Λ(α)ρ(ίσσης), νὰ ἔχῃ τ(ὰς) ἀρ(ὰς) τ(ῶν)
τιη' (=318)
θεοφώρον πα(τέρων) ὄσ(τις)....» κτλ. λείπει.

(1) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εὐρόντες ἔξω τοῦ ναοῦ τῷ 1897, ὅτε ὡς στρατιώτης διετρίβομεν ἐκεῖ, ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique τῆς Γαλλ. Σχολῆς ἐν τόμῳ XXIII, 1901, σελ. 406, ἀριθ. 21, πανομοιότυπος. Ἐκτοτε ὁμοῦ ἀπώλετο, διότι δὲν ἔταν ὑρομεν αὐτήν. Ἐπίσης ἀνεδημοσιεύσαμεν αὐτήν πανομοιότυπος καὶ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογ. Συλλογ. «Παρνασσῶ», τόμ. Ε', 1901, σελ. 191—193.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐπιγραφῆς λείπει. Τὰ γράμματα ἦσαν ἀρκούντως εὐμεγέθη καὶ ἐνιαχοῦ συμπλεγμένα καὶ συντέτμημένα βραχυγραφικῶς. Ὁ δὲ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς συμπίπτει μεταξὺ τοῦ 1355—1371.

Ὁ ναὸς οὗτος θὰ ἐκτίσθῃ ἀναμφιβόλως ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας:

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δεσπότη τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Ἀγγέλου ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Γρηγόριον Πριλιούπ, ἢ Πριάλυμπον, καὶ κατέκτησε τὴν Θεσσαλίαν ἄνευ ἀντιστάσεως, προχωρήσας μέχρι Πτελεοῦ, ὅπου ἐκακοποίησε τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπάρχουσαν Βενετικὴν φρουράν (¹).

Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Σέρβων κατέλαβεν ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ Λυκοστόμιον καὶ τὸ Καστρί (δηλ. τὰ Τέμπη καὶ τὸ ἐπὶ τῇ Βοιβηίδι λίμνῃ σφζόμενον ἔτι φρούριον καὶ δμώνυμον χωρίον Καστρί) ἀλλὰ προσβαλὼν καὶ τὰ καλῶς ὠχυρωμένα Σέρβια ἀπέτυχεν, ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Βέρροϊαν καὶ νὰ κλείσῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ κράτους τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν, ἐγκαταλιπὼν τὴν Θεσσαλίαν ὑπὸ τὴν σερβικὴν κυριαρχίαν. Ὁ δὲ Στέφανος Δουσάν ἐξ-ἀπέστειλεν εἰς Θεσσαλίαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Συμεὼν Οὕρσην τὸν Παλαιολόγον, ἐπιλεγόμενον καὶ Οὐρὸς, ἀναθέμενος αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας (1355—1371). (²)

Οὗτος ἤδρευεν ἐν Τρικκάλοις καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἰδρύθησαν αἱ πλείσται τῶν ἐν Μετεώροις μονῶν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Νείλου, πρώτου τῆς Σκήτεως Σταγῶν, καὶ βραδύτερον τοῦ Ἀθανασίου, προειπόντος τὸν θάνατον τοῦ Πριάλυμπου καὶ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Συμεὼν Ἰωάννης Οὕρσης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, κληθεὶς ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας, ἀπεποιήθη, ἀναθέμενος αὐτὴν τῷ Ἀλεξίῳ Ἀγγέλῳ, αὐτὸς δὲ ἀνεληθὼν εἰς τὴν τοῦ Μετεώρου Μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως, τοῦ Πλατέος Λίθου, ἐκάρη μοναχὸς, μετονομασθεὶς Ἰωάσαφ (1371—1422), διαδεξάμενος βραδύτερον τὸν γέροντα αὐτοῦ Ἀθανάσιον. Ὁ Ἰωάσαφ μοναχὸς, κατὰ κόσμον δὲ Ἰωάννης βασιλεὺς, διετέλεσε διὰ βίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου διάδοχος αὐτοῦ, ἀπλοῦς μοναχὸς τὸ σχῆμα καὶ ὀνομασθεὶς **Πιτῆρ Μετεώρου**, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος, ἀποβιώσας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1422—23. (³)

(¹) **Καντακουζ.** σ. 111—126.—Horp, VII, 40.

(²) Horp, ὡς ἄνω, 86 σ. 41.

(³) **Νίκος Α. Βέης**, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Μετεώρων, ἐν **Βυζαντιδι**, τόμος Α', 1909, σελ. 236, λδ'.

Ὁ δὲ μητροπολίτης Λαρίσης *Νεῖλος*, ὃν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς καταλόγοις Θεσσαλίας τῷ 1367.

Φαίνεται λοιπὸν ἀριθίλως ὅτι ὁ σπόνδυλος κίονος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, ἀνῆκεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Οὐρὸς ἀνεγερθέντα εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγ. Στεφάνου, ἐπωνύμου προστάτου τοῦ Βασιλέως Στεφάνου Δουσάν, ὡς καὶ ἡ ἐν Μετεώροις μονὴ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Συμεὼν Οὐρῆση ἀναμφιβόλως ὡς ἐθνικοῦ προστάτου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Σέρβων.

Ὁ ἐν Τρικκάλοις δὲ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὡς καθεδρικός ναὸς συγκατὰ ἀναφέρεται ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Τρίκκης, οὔσης ἠνωμένης τότε μετὰ τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος μέχρι τοῦ τῶν μέσων τοῦ 17 αἰ., ἐν ᾧ ἐτελοῦντο κατ' ἐντολὴν τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης χειροτονίαι ἐπισκόπων Θεσσαλίας. (1)

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου ἐκάη τυχαίως τῷ 1881 μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας τῇ Ἑλλάδι μετὰ 15 ἔτη ἐπεχείρησαν νὰ ἀνεγείρωσιν αὐτὸν μικρότερον, οἷος εἶναι σήμερον. Τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἱερὰ σκευὴ τοῦ ναοῦ διέσωσαν οἱ προσδραμόντες καὶ ἤδη ἀπόκεινται εἰς τὰς δύο μεγάλας ἐνοριακὰς ἐκκλησίας, τὴν τῆς Φανερωμένης καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μυρέων.

Γ Λ Υ Π Τ Α

Ἐν Τρικκάλοις δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνεύρω γλυπτὰ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἄλλα, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος θωρακίου ἐντετοιχισμένου ὡς ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Μαρίνης καὶ ἑτέρου

(1) Πρβλ. *Κ. Δοβουνιώτης*. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, ἐν τῷ *Ἱερῷ Συνδέσμῳ*, ἔτος 1917, περιόδ. β'. 1η Μαρτίου 1917, ἀριθ. τεύχ. 284. Ἐν τῷ ἐν Τρικκάλοις ναῷ τοῦ Ἁγ. Στεφάνου ἐχειροτονήθησαν οἱ ἐξῆς ἐπίσκοποι: 1668 ὁ Λοιδωρικίου Παγκράτιος· 1669 ὁ Ραδοβισδίου Καλλίνικος· 1681 ὁ Ραδοβισδίου Ἀρσένιος· 1673 ὁ Λοιδωρικίου Γερμανός· 1687 ὁ Σταγῶν Ἀρσένιος· 1691 ὁ Λοιδωρικίου Συμεὼν· 1683 ὁ Θαυμακοῦ Ἀνθίμος. 1691 ὁ Θαυμακοῦ Ἀρσένιος· 1694 ὁ Θαυμακοῦ Σεραφεῖμ· 1711 ὁ Ρασοβιδίου Θεόκλητος· 1711 ὁ Θαυμακοῦ Ζωσιμᾶς· 1719 ὁ Ζητουνίου Ἀθανάσιος· 1719 ὁ Ραδοβιδίου Καλλίνικος· 1723 ὁ Σταγῶν Θεοφάνης· 1732 ὁ Λοιδωρικίου Ἀθανάσιος· 1749 ὁ Σταγῶν Φιλόθεος κλπ. (Πρβλ. «*Ἱερὸν Συνδесμον*» τοῦ 1917 ἐν συνεχείᾳ).

ἐπὶ ὀρθογωνίου πλακὸς ἐπεστρωμένης ἐν τῇ βρύσει **Γούρνα** δυτικῶς τῆς γεφύρας τοῦ Ληθαίου, λευκοῦ μαρμάρου (ὑψ. 0,70×πλ. 0.65 καὶ πάχους 0,12), ἐφ' ἧς ἐν ἐγκοίλῳ κύκλῳ εἶναι ἀναγεγλυμμένος ὁδοᾶξ σταυροειδῆς, ἀπολήγων κατὰ τὰς κεραίας τοῦ σταυροῦ εἰς τρίφυλλον ἀνθύλλιον, ἔχων δὲ τέσσαρα φύλλα χιαστί ἐκφυόμενα ἐκ τῶν γωνιῶν ἀκτινοειδῶς. Μεταγενεστέρα δὲ χεῖρ ἐνεχάραξε κατὰ τὴν ἄνω ἄριστερὰν γωνίαν τῆς πλακὸς τὰ γράμματα **ΠΟΛΙΟ** καὶ τὴν χρονολογίαν «1737».

ΝΑΟΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ

Ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Πολύκαρπος, καθ' ἃ εὐμενῶς ἀνεκοινώσατο ἡμῖν, ἀνεκάλυψεν ἐντὸς τοῦ φρουρίου Τρικκάλων τὰ ἑρείπια μεγάλου βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου. Ὡς δὲ σώζεται ἐν τῷ τόπῳ παράδοσις, ὁ πολιοῦχος ἦν ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁ δ' ἐν τῷ φρουρίῳ ναὸς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ ἦτο ὁ καθεδρικός τοῦ ἐπισκόπου ναὸς μέχρι τοῦ ΙΔ' ἴσως αἰῶνος ἐπὶ Σερβοκρατίας, ὅτε ἀνηγέρθη ὑπὸ Συμεῶν Οὐρὸς τοῦ Παλαιολόγου ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Τεκμήριον δὲ ὅτι ἀκόμη καὶ τῶρα ἰδιαιτέρως τιμᾶται ὁ Ἀρχάγγελος ἐν Τρικκάλοις, πλεῖσται δὲ εἰκόνες αὐτοῦ σφύζονται παλαιαὶ καὶ νέαι εἰς ἅπαντας τοὺς ναοὺς Τρικκάλων. Πότε κατεστράφη ὁ ναός; Ἄδηλον. Ἴσως ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε κατέλαβον τὸ φρούριον οἱ Τοῦρκοι. Ἀνασκαφὴ δὲ τις ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Πανιερ. Μητροπολίτου κ. Πολυκάρπου καὶ δαπάνῃ ἢ τοῦ δήμου Τρικκαίων ἢ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας θὰ ἦγεν εἰς πολλὰ σπουδαῖα εὐρήματα διαφωτίζοντα τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τοῦ τε ναοῦ καὶ τῆς πόλεως.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ

Ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν Πολύκαρπος ἐπέδειξεν ἡμῖν εἰκόνας βυζαντινὰς μεγάλας καὶ μικρὰς τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀρχαγγέλων, τῶν τριῶν ἱεραρχῶν Θεσσαλίας Ἀχιλλεῖου, Βησσαρίωνος Λαρίσης καὶ Οἰκουμενίου Τρίκκης καὶ ἄλλων ἁγίων. Εἰς ἀπάσας δὲ τὰς παλαιὰς καὶ νέας ἐκκλησίας ὑπάρχει ἡ εἰ-

κὼν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἢ τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν. Πολλὰ δ' ἐκ τῶν παλαιῶν εἰκόνων (Χριστοῦ, Θεοτόκου κτλ.) ἀνήκουσι τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, διασωθεῖσαι ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τῷ 1881.

Ἐν δὲ τοῖς σκευοφυλακίοις τῶν νέων ἐκκλησιῶν σφύζονται πολὺτιμα Εὐαγγέλια παλαιωτάτων ἐκδόσεων ἐπηργυρωμένα μετὰ πολυτίμων λίθων καλῆς τέχνης, μετὰ μικρογραφιῶν ἁγίων, τοῦ βίου, τῶν θαυμάτων καὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, τέχνης Καλαρρυτιωτικῆς. Ἐν ταῖς μικρογραφίαις δὲ ταύταις τῶν ἀργυρῶν ἐπενδύσεων τῶν Εὐαγγελίων σὺν ταῖς μικρογραφικαῖς παραστάσεσι τῶν Προφητῶν καὶ Εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας παρίστανται καὶ οἱ τρεῖς ἐπιφανέστεροι τῶν ἱεραρχῶν Θεσσαλίας: Ἀχιλλεῖος, Βησσαρίων καὶ Οἰκουμένιος, ἀποτελοῦντες τὸ Ἱερὸν Τριμόρφον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Θεσσαλίας, ὅς ἐστι Ἑπτανήσῳ βλέπομεν συγχρᾶ ἔν τε τοῖς ναοῖς καὶ ταῖς ιδιωτικαῖς οἰκίαις τὸ Ἱερὸν Τριμόρφον τῶν τῆς Ἑπτανήσου Ἁγίων: Σπυριδωνος Κερκύρας, Διονυσίου Ζακύνθου, ἱεραρχῶν, καὶ Γερασίμου Κεφαλληνίας, δσίου ἱερομονάχου. Ἐκ τοῦ θεσσαλικοῦ δὲ τούτου Τριμόρφου ἀποδεικνύεται πόση εὐλάβεια ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας πρὸς τοὺς ἱεράρχας ἐκείνους, εἰς οὓς ὠφείλετο ἡ στερέωσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ πόση ἀδιαφορία καὶ ἄγνοια ὑπάρχει παρ' ἡμῖν τοῖς ἐλευθέροις Θεσσαλοῖς, δὲ δ' εἰπεῖν καὶ ἐπιλημοσύνη ἀσύγγνωστος, ἐνῶ τοῦναντίον ἐν Ἑπτανήσῳ διατηρεῖται ἀπαραιμῶτος ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ Ἱερὸν Τριμόρφον αὐτῆς.

Ἐπίσης σφύζεται Ἁγιον Ποτήριον ἀργυροῦν ἐνεπίγραφον τοῦ ἀπὸ Λαρίσης Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β' τοῦ Τρανοῦ ἐπιλεγομένου (1570). Πολλὰ δὲ εἰκόνες ἔχουσι μικρογραφικὰς συνθέσεις διαφόρων ἁγίων καὶ ἑορτῶν καὶ τοὺς 24 οἴκους τῆς Θεοτόκου θαυμασίας μικρογραφίας.

Ἐν Ἀλμυρῷ τῇ 2ῃ Ἰανουαρίου 1926.

N. I. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐπίμειτρον

Εἶχεν ἐκτυπωθῆ ἡ ἀνωτέρω διατριβὴ τοῦ κ. Ν. Γιαννοπούλου, ὅτε ἐλήφθη παρ' αὐτοῦ καὶ ἑτέρα εἰκὼν, καθυστερήσασα, ἡ τοῦ **Νεοφύτου**, ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης (1541 καὶ ἐξῆς), ἀνεψιοῦ τοῦ

Βησσαρίωνος, ληφθεῖσα ἐκ τοιχογραφίας τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ ἐν Τρικκάλους ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου. Ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ ταύτῃ, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ὁ Νεόφυτος παρίσταται ὡς ἅγιος,

Ὁ Ἁρχιεπίσκοπος Λαρίσης
Ἅγιος Νεόφυτος, ἀντιπὸς τοῦ Βησσαρίωνος

μετὰ τοῦ θείου του, τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος, ἀνέχων διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν Μοῆν τοῦ Σωτῆρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Λουσιῶν). Εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν φαίνεται ἡ χεὶρ τοῦ Βησσαρίωνος.